21. Yüzyılda

Eğitim ve Toplum

Education And Society In The 21st Century

EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ / THE JOURNAL OF EDUCATİON SCIENCE AND SOCİAL REARCH

Cilt / Volume 3 - Sayı / Number 8 - Yaz / Summer 2014 ISSN : 2147 - 0928

Çoklu Zeka Kuramına Göre Hazırlanan Sanatsal Etkinliklerin Öğrencilerin Tasarım İlkelerinden Ritim Konusunu Öğrenmelerine Etkisinin İncelenmesi
Examination of the Effect of Art Activities Prepared According to Multiple Intelligence Theory on the Learning of the Rhythm Topic
Dr. Rukiye DİLLİ, Prof. Dr. Hülya İz BÖLÜKOĞLU

Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Formunun Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Analizleri
Preschool Teacher Form Development of Social Skills Rating Scale: Reliability and Validity Analysis
Esra ÖMEROGLU, Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Yasemin AYDOĞAN, Mehtap ÇAKAN, Ebru KILIÇ ÇAKMAK, Arzu ÖZYÜREK, Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN, Yunus GÜNİNDİ, Ömer KUTLU, Aysel ÇOBAN, Özlem YURT, Hakan KOĞAR, Seda KARAYOL

Nebih Nafile'nin Şiirlerinde Temalar
Themes On Nebih Nafile's Poe
Doç. Dr. Fatih SAKALLI

Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme
Evaluation On New Formation Process and Cultural Heritage
Yrd. Doç. Dr. Gökçe ŞİMŞEK

Kutsalın Yeniden Üretimi: Kutsal Su İnançları ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi
The Reproduction of the Sacred: Sacred Water Beliefs and the Zamzam Fountain in Hacıbektaş
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Görsel Sanatlar Öğretmen Eğitiminde Görsel Kültür Öğretimi (Pensilvanya Eyalet Üniversitesi Örneği)
Teaching Visual Culture in Art Teacher Education (A Case Study: Penn State University)
Yrd. Doç. Dr. Nuray MAMUR

Mesleki ve Teknik Eğitimde Üniversite-Sanayi İşbirliği Protokolü Yerel Uygulama Örneği: Yeniçağa
An Example Of Local Application Of Universty-Industry Collaboration Protocol In Vocational Education: Yeniçağa
Yrd. Doç. Dr. Behçet DÜNDAR, Öğr. Gör. Halil YILMAZ, Öğr. Gör. Yasin KARA

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Filmlerin Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri
The Opinions of Students About Use Of Films in Teaching Of History Of Turkish Revolution And Kemalism Course
Yrd. Doç. Dr. Behsat SAVAŞ, Özgür ARSLAN

Kara Kuvvetleri Lisan Okulunda İngilizce Dışında Yabancı Dil Öğrenimi Gören Kursiyerlerin Avrupa Ortak Başvuru Metnine Göre Seviyelerinin Belirlenmesi ve Dil Becerileri Açısından Ortaya Çıkan Farklılıklara Çözüm Önerileri
Determining The Levels Of Foreign Language Traninees Other Than English In Land Forces Language School According To Common European Framework And Some Suggestions To The Differences Between Them In Terms Of Language Skills
Dr. Kerim AÇIK, Dr. Murat ÖZCAN, Dr. Ali BENLİ

Türkiye'de Lojistik Ön Lisans Eğitimi Programları Sorunlar ve Çözüm Önerileri
Education Of Logistics Programs In Turkey And The Problems & Solution Offers
Öğr. Gör. Dr. Cihan ÇETİNKAYA

6287 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu Sonrası Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Anadolu Öğretmen Liselerinin Yeri (Sinop İli Örneği)
The Position of Anatolian Teachers' Training High Schools in Turkish Teachers' Training System after the Primary Education Law Number 6287 - (In the scale of Sinop)
Engin BAYRA - Hakan SÜZGÜN

En Güzeli Anla(t)mak "Yusuf Suresi ve Edebî Yapının Gösterdiği Ulûhiyet"
To Narrate/Understand The Most Beatiful
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA

TANITMALAR/ REVIEWS

TÜRK EĞİTİM-SEN 1992

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM
EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21ST CENTURY
THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.
Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies
International Peer-review published.
April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

"Dergimizde yayınlanan yazılar yazarının görüşlerini yansıtmaktadır. Makalelerde yer alan görüşler Türk Eğitim-Sen'in resmi görüşünü ifade etmemektedir."

"Reflects the views of the author of articles published in our journal. The opinions expressed in the articles do not express the official views of the Turkish Education Union."

ISSN: 2147-0928

www. asosindex.com
"21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır."

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT
2012

KURUCUSU / FOUNDER
İsmail KONCUK

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN) ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER
İsmail KONCUK

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
RESPONSIBLE EDITOR
Sami ÖZDEMİR

YAYIN YÖNETMENLERİ / EDITORIAL BOARD
Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)
Dr. Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL DANIŞMANI / LANGUAGE ADVISOR
Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL DANIŞMANI /ENGLISH LANGUAGE ADVISOR
Esra N. KILCI

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN
Altuğ Ajans (f.taha@altugajans.com)
Basım Yeri :M Bahçekapı Mh. 2477 Sk No:8 Şaşmaz/Etimesgut/ANKARA

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

"21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs."

YAYIN TARİHİ 30 Ağustos 2014 / DATE OF PUBLICATION August 30, 2014

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası
Talatpaşa Bulvarı No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60
Genel ağ: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
Belge Geçer: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers Trade Union
Talatpaşa Avenue No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0312424 09 60
web adress: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
mail: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Prof. Dr. Arzu TERZİ
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)

Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Doç. Dr. Gazi UÇKUN
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
(Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)

Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)

Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)

Prof . Dr. Tacida HAFIZ
(Priştine Üniversitesi, PRİŞTİNE / KOSOVA)

Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)

Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Asım YAPICI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)

Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Doç. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
(Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)

Doç.Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)

Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDİTORIAL BOARD
İsmail KONCUK, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, Talip GEYLAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDOĞAN, Sami ÖZDEMİR.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Çoklu Zeka Kuramına Göre Hazırlanan Sanatsal Etkinliklerin Öğrencilerin Tasarım İlkelerinden Ritim Konusunu Öğrenmelerine Etkisinin İncelenmesi
Examination of the Effect of Art Activities Prepared According to Multiple Intelligence Theory on the Learning of the Rhythm Topic *19*
Dr. Rukiye DİLLİ, Prof. Dr. Hülya İz BÖLÜKOĞLU
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 17.02.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Formunun Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Analizleri
Preschool Teacher Form Development of Social Skills Rating Scale: Reliability and Validity Analysis .. *37*
Esra ÖMEROGLU, Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Yasemin AYDOĞAN, Mehtap ÇAKAN, Ebru KILIÇ ÇAKMAK, Arzu ÖZYÜREK, Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN, Yunus GÜNİNDİ, Ömer KUTLU, Aysel ÇOBAN, Özlem YURT, Hakan KOĞAR, Seda KARAYOL
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 26.06.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Nebih Nafile'nin Şiirlerinde Temalar
Themes On Nebih Nafile's Poe..... *47*
Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.05.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme
Evaluation On New Formation Process and Cultural Heritage..... *67*
Yrd. Doç. Dr. Gökçe ŞİMŞEK
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 29.06.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Kutsalın Yeniden Üretimi: Kutsal Su İnançları ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi
The Reproduction of the Sacred: Sacred Water Beliefs and the Zamzam Fountain in Hacıbektaş..... *93*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 11.03.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Görsel Sanatlar Öğretmen Eğitiminde Görsel Kültür Öğretimi (Pensilvanya Eyalet Üniversitesi Örneği)
Teaching Visual Culture in Art Teacher Education (A Case Study: Penn State University)..... *103*
Yrd. Doç. Dr. Nuray MAMUR
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 17.03.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Mesleki ve Teknik Eğitimde Üniversite-Sanayi İşbirliği Protokolü Yerel Uygulama Örneği: Yeniçağa
An Example Of Local Application Of Universty-Industry Collaboration Protocol In Vocational Education: Yeniçağa..... *121*
Yrd. Doç. Dr. Behçet DÜNDAR, Öğr. Gör. Halil YILMAZ, Öğr. Gör. Yasin KARA
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.04.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Filmlerin Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri
The Opinions of Students About Use Of Films in Teaching Of History Of Turkish Revolution And Kemalism Course *129*
Yrd. Doç. Dr. Behsat SAVAŞ, Özgür ARSLAN
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 12.03.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Kara Kuvvetleri Lisan Okulunda İngilizce Dışında Yabancı Dil Öğrenimi Gören Kursiyerlerin Avrupa Ortak Başvuru Metnine Göre Seviyelerinin Belirlenmesi ve Dil Becerileri Açısından Ortaya Çıkan Farklılıklara Çözüm Önerileri
Determining The Levels Of Foreign Language Traninees Other Than English In Land Forces Language School According To Common European Framework And Some Suggestions To The Differences Between Them In Terms Of Language Skills *149*
Dr. Kerim AÇIK, Dr. Murat ÖZCAN, Dr. Ali BENLİ
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 16.05.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

Türkiye'de Lojistik Ön Lisans Eğitimi Programları Sorunlar ve Çözüm Önerileri
Education Of Logistics Programs In Turkey And The Problems & Solution Offers..... *173*
Öğr. Gör. Dr. Cihan ÇETİNKAYA
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 22.03.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

6287 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu Sonrası Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Anadolu Öğretmen Liselerinin Yeri (Sinop İli Örneği)
The Position of Anatolian Teachers' Training High Schools in Turkish Teachers' Training System after the Primary Education Law Number 6287 - (In the scale of Sinop) *185*
Engin BAYRA - Hakan SÜZGÜN
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 01.12.2013
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

En Güzeli Anla(t)mak "Yusuf Suresi ve Edebî Yapının Gösterdiği Ulûhiyet"
To Narrate/Understand The Most Beatiful *197*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA
Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.05.2014
Yayın Kabul Tarihi: 19.07.2014

ÇEVİRİ / Delhi Müslümanları Arasında Eğitimle İlgili Meseleler / Dr. Uzma Azhar.....207
Çeviri : Dr. Cemil KUTLUTÜRK

TANITMALAR / Oyun İçinde Oyun Kerkük - Ali KERKÜKLÜ 218
Dr. Fahri ATASOY

Kutsalın Yeniden Üretimi: Kutsal Su İnançları ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi *

The Reproduction of the Sacred: Sacred Water Beliefs and the Zamzam Fountain in Hacıbektaş

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU **

Özet

Mitolojik bilginin yoğun olarak üretildiği çağlarda, insan, suyu yaşam ve canlılık kaynağı, kozmogonik ilksel unsur olarak düşünmüş ve suyla ilgili inanç ve ritüeller üretmiştir. Mitolojik anlatılarda kaosun simgesi olarak nitelendirilen su, çeşitli din ve inanç sistemlerinde kutsallık kazanarak mistik arınmanın temel aracı haline gelmiştir. Antik Yunan'da ve Roma'da tapınakları temizlemede kullanılan kutsal sular, Hıristiyanlıkta vaftiz uygulaması ve bazı hac merkezlerinde şifalı olduğuna inanılan sular, İslamlık dininde zemzem suyuna yüklenen kutsallık ve bu suyun etrafında gelişen efsaneler, suyun çeşitli pagan inançlarda ve monoteist dinlerde mistik arınma simgesi olarak kullanıldığını göstermektedir. İslam inancında zemzem suyunun önemli bir yeri vardır. İbrahim peygamberin karısı Hacer ve oğlu İsmail'le ilgili anlatılarda, Hacer'in çölde su bulmak umuduyla yedi kere iki tepe arasında gidip geldiği ve nihayetinde insan kılığına girmiş bir meleğin yeri eşelediği ve oradan su fışkırdığı anlatılmaktadır. Müslümanlar, bu anlatıyı hac esnasında Sefa ve Merve tepeleri arasında yedi kere gidip gelmek şeklinde ritüelleştirmiştir. Diğer yandan zemzem suyuyla ilgili olan inançlarda, sudan içme ilahi olana bağlanma amacı taşımaktadır ki zemzem suyu inancı da bu kutsal su inancına bağlıdır. Zemzem suyu içildiğinde günahların affedildiği, bu suyun şifa verdiğine yönelik inançlar da vardır. Kutsalın farklı mekânlarda yeniden üretimi bağlamında, Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesinde Çilehane'de bulunan Zemzem Çeşmesi etrafında da paralel inanç ve ritüellerin oluştuğu görülmektedir. Bu çalışmada zemzem suyu ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi etrafında gelişen inançlar ve ritüeller çeşitli açılardan tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi, Hac ritüeli, Su inançları.

* Bu yazı, 7-8 Kasım 2013 tarihlerinde Tekirdağ'da düzenlenen "Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu" adlı toplantıda sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmetaliyolcu@nevsehir.edu.tr

Abstract

In ages mythological information being produced intensively, humanbeing thought water as resource of life and liveliness, cosmogonic primitive factor and produced faith and rituals about water. The water characterized as a symbal of caos in mythological narration became basic means of mystic purification by gaining holiness in systems of various religion and faith. Holy water used to clean temple in Ancient Greece and Rome, water belived to be curative in some Hajj center and used in baptism in Christianity, the holiness attributed to zamzam in Islam and legends related to this water show that water is used as a symbol of mystic purification in various pagan faiths and monotheist religions. Zamzam have an important role in Islam. In narrations about prophet Abraham's wife, Hagar and his son, Ishmael, it is mentioned that Hagar runs back and forth between two hills seven times to find water in desert and eventually an angel which disguised as a human digs the ground and water spurts. Muslims have ritualized this narration as runing back anf forth between the hills of Al-Safa and Al-Marwah seven times during Hajj. On the other hand, in beliefs about zamzam, drinking from zamzam well aims devotion to divine and this faith is related to faith of this holy water. There are some faiths about zamzam: when zamzam is drunk, sins are forgiven and it has curative effect. In the context of the reproduction of holiness in different places it is seen that there are the same faith and rituals around zamzam fountain in Suffering House in Hacıbektaş, a town of Nevşehir province. In this paper it will be discussed faith and rituals related to zamzam and zamzam fountain in Hacıbektaş in various terms.

Key Words: Hacıbektaş zamzam fountain, pilgrimage ritual, water beliefs.

GİRİŞ

Hayatı devam ettirmede önemli bir rol üstlenmesinden dolayı birçok kültür, din ve mitolojide suyun kutsallaştırıldığı, yaşam kaynağı olarak nitelendirildiği görülmüştür. Su hemen hemen tüm mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahiptir. Kozmogonik yaratılışın kaynağı, hayatın başlangıcı, tanrıların cezalandırma yolu gibi özellikler atfedilen su, zaman içinde kült haline getirilerek çeşitli su iyeleri aracılığıyla kutsallığı bu yönüyle devam ettirilmiştir.

Genellikle mitolojilerde suların tanrıdan başka var olan ilk-asıl madde olduğunu görürüz. Bratton'un aktardığı bilgilere göre, Maria Leach, Kuzey, Güney ve Orta Amerika; Afrika; Okyanusya; Sibirya; Orta ve Uzak Doğu gibi birbirinden çok ayrı yerlerin seksen iki yaratılış hikâyelerinin redaksiyonunu yapmıştır. Bütün bu hikâyelerde hemen hemen tekrarlanan başlıca motiflerden birinin evrenin eski bir zamanda su üzerinde bir kaosla başlaması olduğu görülmüştür (Bratton 1995: 28).

Dünyanın yaratılışı ile ilgili mitlerin çoğunda, dünyanın başlangıçta bir okyanustan ibaret olduğuna inanılmaktadır. Sümer mitolojisinde evrenin kökeni ile ilgili olarak Sümer tanrılarının listesini veren bir tablette, adı "deniz" için kullanılan ideogramla yazılan Tanrıça Namnu, göğü ve yeri doğuran ana olarak tasvir

edilmektedir (Hooke 1995: 25). Babil mitolojisine göre başlangıçta evrenin tatlı su okyanusu Apsu ile tuzlu su okyanusu Tiamet'in dışında başka bir şey yoktur. Bu ikisinin birleşmesinden tanrılar var olmuştur (Hooke 1995: 44). Mısır yaratılış mitine göre ise, hayatın kaynağı kadim sulardır. Atum, kaosun sularından yükselerek kuru toprakla üzerinde durabileceği bir tepecik oluşturur. Bu kadim tepecik ilk hayatın çıktığı yerdir (Bratton 1995: 68).

Türk mitik düşüncesinde kozmogonik üretimi simgeleyen su, nesne dünyasından önce hep var olan ilksel bir varlıktır. Kozmogonik başlangıcın ve kozmosun simgesi olan su, dünya mitolojilerinin birçoğunda ortak bir karakteristik çerçeve çizmektedir. Fuzuli Bayat'ın belirttiği gibi, "suyun kutsallığı mikro-kozmosun, tıpkı makro-kozmos gibi su ile başlayıp su ile sona ermesine dayalıdır. Kozmogonik mit bu bağlamda türeyiş mitinin dilinde varyantlaşmış, yaratılış türeyişle aynı sentagmatik düzeye geri getirilmiştir. Su paradigması evren ve insan sentagmalarında dönüşüm göstermiştir. Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur." (Bayat 2007: 248).

Eski Türk inançlarında, kutsal su kavramının içine bütün ırmaklar, göller, coşkun akan bütün sular ve pınarlar da dâhil edilmektedir (Kalafat 1995. 52). Türkler suyu, kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi, koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da saymaktadırlar (Uraz 1994: 180). Bereket sağlama özelliği ile hayat kaynakları içinde yer aldığına inanılan su, çok sık söylenmese de yeryüzü gibi ana olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yağmur şeklinde içinden geldiği göğe bağlı bulunmaktadır (Roux 1994: 180).

Su kavramı, mitolojik Ulu Ana'yı olduğu gibi temsil etmiştir. Bu nedenle su, ölüm motifiyle birlikte doğum, üreme ve hatta bu anlamsal grupta yer alan ölümsüzlük kavramını de kendinde birleştirir. Suyun hayat verici bir güç olmasına dair inançlara göre, Altay destan kahramanlarının parça parça olmuş bedenlerini birleştirip hayat veren de, Dede Korkut Kitabı'ndaki deyimle "hakkı görmüş" olan kutsal sudur. Onun için de Türklerde suyu mundar etmek yasaktır (Beydilli 2004: 504).

Su, birçok gelenekte kutsallaştırma aracı olarak kullanılmış, arınma ritüellerinin bir parçası haline gelmiş, pagan inançlardan monoteist dinlere kadar birçok inançta yaygın biçimde suya bu gibi fonksiyonlar yüklenmiştir. Nitekim Bahaeddin Ögel, Türklerde pınarların ve su kaynaklarının mukaddesliği üzerinde durarak Anadolu'da ve diğer Türk ülkelerinde pınarlar etrafında gelişen bazı inançlara değinmiştir (Ögel 1993: 357-366).

İNCELEME

Kutsal Mekân Algısı ve Kutsal Sular

Mircea Eliade'nin "dindar insan" olarak adlandırdığı insan tipi için yeryüzünün her parçası aynı değere sahip değildir. Bazı topraklar, yerler, binalar dış görünüş açısından diğerlerinden hiçbir farklılık göstermeseler de dindar insan için bütünüyle farklı bir şeyi, yani kutsalı açığa çıkardıkları için değerlidirler. Burada kutsal tezahür etmiş ve artık bu yer eski halinden çok farklı bir hale bürünmüştür. Kâbe ve çevresinin, Ganj nehrinin, Golgotha'nın, Kudüs'teki mekânların inananları için ifade ettikleri anlam elbette ki buralara dindışı bir gözle bakan kişininkiyle aynı olmayacaktır (Yılmaztürk 2003: 79).

Kutsalın tezahüründe mevcut olan diyalektiğin esası aynıdır: kutsal kendisinden başka bir şey aracılığıyla ortaya konulur; nesneler, mitler ya da simgeler aracılığıyla tezahür edebilir; ama kendisini asla bütünüyle, olduğu gibi, doğrudan ortaya koymaz (Eliade 2003: 49). Merkez simgeciliğinin kullanıldığı kutsal mekânla bağ kurmak isteyen insan için bu mekânda yapılan her eylem arınmayı, saf hale gelmeyi ve böylelikle tanrıya ulaşmayı simgeler. Kutsal mekânda bulunan sular etrafında gelişen inanç ve uygulamaları da bu bağlamda düşünmek gerekecektir. Eliade'nin belirttiği gibi, karşımıza hangi dinsel bütün içinde çıkarlarsa çıksınlar, sular her zaman günahları yıkamakta, böylece hem saflaştırıcı, hem de yeniden hayat verici olmaktadırlar (Eliade 1992: 182-183).

Kentlerin ve tapınakların göksel arketiplerine duyulan arkaik inanca paralel olarak ve daha iyi belgelenmiş bir biçimde bunların varlığına merkez olma itibarını atfeden bir dizi başka inanç daha görülür. Merkez'in mimari simgeselliği şu şekilde formüle edilebilir: 1. Kutsal dağ -burada yer ve gök birleşir- dünyanın merkezindedir. 2. Her tapınak ve saray -ve bunun sonucunda her kutsal kent ve kraliyet merkezi- bir kutsal dağdır, dolayısıyla merkezdir. 3. Kutsal kent ya da tapınak *axis mundi* olduğundan gök, yer ve yeraltının karşılaşma noktası olarak görülür (Eliade 1994: 26).

Kutsal merkez simgeciliğinin tezahürü olarak nitelendirilebilecek yerler ve yapılar coğrafi farklılıklara rağmen benzer niteliklerle yeniden kutsal mekân şeklinde üretilmektedir. Bu bağlamda zemzem kuyusu ile Mekke, zemzem çeşmesi ile Hacıbektaş'ta bulunan çilehane arasında kutsal mekân birlikteliği söz konusudur. Dikkat edilirse her iki su kaynağı da kutsal kabul edilen mekânların yanındadır.

Zemzem Suyu ve Çevresinde Gelişen İnanç ve Uygulamalar

Zemzem, Arapça "çok bol su" anlamına gelmektedir ve gür bir kaynağa sahip olduğu için bu adı almıştır (Cilacı 2001: 404). İslam inancında zemzem suyunun önemli bir yeri vardır. İbrahim peygamberin karısı Hacer ve oğlu İsmail'le ilgili anlatılarda, Hacer'in çölde su bulmak umuduyla yedi kere iki tepe arasında gidip geldiği ve nihayetinde insan kılığına girmiş bir meleğin yeri eşelediği ve oradan su fışkırdığı anlatılmaktadır. Müslümanlar, bu anlatıyı hac esnasında Sefa ve Merve tepeleri arasında yedi kere gidip gelmek şeklinde ritüelleştirmiştir. Müslümanlar

için önemli olan bu ritüel, Hac ibadetinin bir parçası haline gelmiştir (Eliade ve Couliano 1997: 183).

Sezal'ın aktardığı bilgilere göre (2007: 85), Kâbe'nin 20 metre kadar güney doğusunda Hacer-i Esved'in tam karşısında olan zemzem kuyusu kırk iki metre derinliğindedir ve suyu hafif tuzludur. Pek çok hacı, ailesi ve dostlarına özel şişeler içinde zemzem suyu götürürler. Bazı hacılar ise bu suyun bereketinin mezarda kendilerini kuşatacağı inancıyla ölünce sarılacakları kefenlerini kuyuya daldırıp çıkarırlar (Schimmel 2004: 25). Ölmek üzere olan kişinin ağzına zemzem suyu damlatılması da aynı inancın bir başka yansımasıdır (Hançerlioğlu 2004. 570). Hastalar için şifa vermesi, öğrenciler için zihin açması amacıyla ilgili kişilere ait eşyalar zemzem kuyusunda zemzeme batırılıp çıkarılmaktadır (Türkmen 2011: 60).

Zemzem suyunun Muharrem ayı boyunca yeryüzündeki bütün su kaynaklarını doldurduğuna yönelik bazı halk inançlarına da rastlanmaktadır (Schimmel 2004: 25). Halk tarafından kutsallık yüklenen bazı mekânlardaki suların da zemzem kuyusuyla ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Afşin Ashab-ı Kehf Mağarası'ndaki küçük göletten ne kadar da su alınsa eksilmediği ve bu sebeple de halk arasında söz konusu göletin zemzem kuyusuyla irtibatlı olduğuna inanıldığı rivayet edilmektedir (Sezal 2007: 85).

Zemzem suyu bazı yer efsanelerinde de kendini göstermektedir. Ayasofya'nın kubbesinin zelzele sonucu yıkılması üzerine Hızır'ın tavsiyesi ile üç yüz keşiş Mekke'ye gidip, o vakit küçük yaşta olan Peygamber'in tükürüğünden, Mekke toprağından ve zemzem suyundan alıp getirmişlerdir. Kubbe ancak bu sayede ayakta durabilmektedir (Boratav 2001: 464).

Zemzem suyuyla ilgili anlatılarda Hızır inançlarına da rastlamaktayız. Sufi telakkisine göre ise her devrin bir Hızır'ı vardır. Hava, deniz ve dünyanın her iklimi onun emri altındadır; denizde Allah'ın halifesi, karada vekilidir ve istediği zaman görünmez olur. Havalarda uçar, İskender Seddi üzerinde İlyas ile buluşur ve her sene onunla birlikte Mekke'ye Hacca gider. Her Cuma zemzem kuyusundan ve Süleyman'ın havuzundan su içer ve kaynağında yıkanır (Sezal 2007: 84).

Zemzem suyu, hac folklorunda hediye olarak karşımıza çıkar. Hac'dan dönen hacının evine yapılan ziyaretlerde gelen konuklara zemzem, hurma ve lokma başta olmak üzere çeşitli yiyecekler ikram edilmekte; sürme, kına, yüzük gibi süs eşyaları ile tespih, Mekke toprağı gibi hediyeler verilmektedir (Türkmen 2011: 65). Gelen konuklara, önce zemzem takımıyla zemzem ikram edilmektedir. Zemzem, içilirken ayağa kalkılmakta, yüz kıbleye dönülmektedir. Çekilen besmelenin ardından bazıları bir, bazıları da üç yudumda içmektedir. Niyet zemzemin şifa olması, günahları affettirmeye vesile kılınmasıdır (Türkmen 2011: 68). Bu uygulamada zemzem suyunun arındırıcı nitelikte kullanıldığı, pagan gelenekte temizlenme aracı olarak kullanılan kutsal sularla paralel bir özellik kazandığı görülmektedir.

Diğer yandan hacı, özellikle zemzemi evinde bulundurmaya gayret etmektedir. Zemzem ölüm anında ağza sürülmekte, kefenin üzerine dökülmekte, hasta birine

şifa niyetine içirilmekte, yeni doğan bir bebeğin ağzına sürülmektedir. Zemzeme ihtiyaç hâsıl olduğunda ilk akla gelecek isim en yakındaki hacıdır. Bu nedenle zemzemden bir köşeye muhakkak ayrılmaktadır. Biteceğinden endişe edilirse normal su ile aşılanmaktadır (Türkmen 2011: 68). Zira zemzem suyunun damlatıldığı herhangi bir suyun zemzem suyu özelliği kazandığına inanılmaktadır.

Zemzem takımı ise, misafirlere ikram edilen zemzemin doldurulduğu bir sürahi ile küçük fincan ve bardaklardan oluşmaktadır. Bazı zemzem takımlarının içerisinde güldanlık ve hurma kâsesi de bulunmaktır. Zemzem takımlarının gümüş, porselen, cam gibi maddelerden yapılan ve sedef, zümrüt gibi taşlarla süslenen pek çok çeşidi mevcuttur (Türkmen 2011: 126).

Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi ve Çevresinde Gelişen İnanç ve Uygulamalar

Müslümanların kutsal saydığı Kâbe ve Hac ibadetlerine benzer şekilde ortaya çıkan kutsallaştırma ve ritüelleri Hacıbektaş'ta da görmekteyiz. Aleviler Hacı Bektaş Veli türbesini ziyaret etmeyi hacı olabilmek için yeterli sayarlar (Dedebaba 1998: 476). Bu yüzden her sene binlerce Alevi 15-25 Ağustos tarihleri arasında Hacı Bektaş Veli'nin türbesini ziyarete gelerek çevresini tavaf ederler ve Mekke'de hac sırasında uygulanan ritüeller aynen bu bölgede sembolik olarak uygulanır. Çilehane adı verilen yüksek bir tepenin diğer bir adının "Arafat" olması, Beştaşlar bölgesinde bulunan bir kayanın şeytan taşlama yeri olarak kullanılması (Sözengil 1991: 103), yine burada bulunan bir çeşmenin zemzem çeşmesi olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir.

Çilehane tepesinin eteklerinde bulunan zemzem çeşmesi, bakımlı durumda olup üçgen çatısının üzerinde mermer tepeliği vardır. Yol kodundan aşağıda kaldığı için arka cephesi yola dayandırılmıştır. İki kitabesi vardır. Bu kitabelere göre çeşme, Mîr Mahmud Muammer Ayas tarafından 967/1559-60 yılında yaptırılmış; Çakıran Karyesi'nden Kahraman adlı bir zat tarafından 1326/1908-9 yılında, bahçe ve çeşmede düzenlemeler yapılmıştır (Bayrakal 2010: 288-289).

Horasan civarından geldiğine inanılan bu suyun çıkış efsanesi şöyledir: Hacı Bektaş çobanlık yaparken susuz kaldığı bir esnada asasını üç kez yere vurur. Bir müddet bekledikten sonra asasını vurduğu yerden su çıkar. Suya "suyum, beni neden beklettin?" deyince su konuşmaya başlar: "Gelirken Erciyes dağı çıktı karşıma. Yedi kez o dağın etrafını dolaştım" der. Hacı Bektaş bu cevaptan sonra Erciyes dağı için şu bedduada bulunur: "Kışın boranın, yazın dumanın eksik olmasın". İnanışa göre, bu beddua sebebiyle Erciyes bugünkü özelliklerine sahip olmuştur (K.K:3). Sanıyoruz ki, bu efsanenin sözlü kültüre yansıması Velâyetname aracılığıyla olmuştur.

Bu efsane Velâyetname'de Sarı İsmail'le ilgili olan bölümde Akpınar adıyla geçmekte olup zamanla zemzem çeşmesine atfedilmiş olması olasıdır. Velâyetname'deki ilgili efsane şöyledir:

"...Hacı Bektaş, Kadıncık Ana'nın evinde oturmaktaydı. Sarı İsmail'e, 'saçım uzamış' dedi, 'dışarıya çıkalım da beni tıraş et'. Sarı, taşı, usturayı aldı, Hünkâr'la

beraber dışarıya çıktı. Köyün alt ucunda, öyüğe karşı bir yerde oturdular. Hünkâr, Sarı'ya, 'haydi' dedi, 'tıraşa başla'. Sarı, Hünkâr'ın saçını tıraş etmeye başladı. Tam başının yarısını tıraş etmişti ki Hünkâr, 'yeter' dedi. Sarı İsmail tıraştan el çekti. Hünkâr kalktı, bir yere vardı, eliyle yeri kazdı, 'ak pınarım, ak pınarım, ak pınarım' dedi. Üçüncü defasında, Hünkâr'ın vilâyetiyle yerden, arı duru bir su çıktı, öyüğe doğru akmaya başladı. Hünkâr, 'Ak pınarım neden üç kere söylettin, bir kere söylediğimiz yetmez miydi, ne diye gelip yetişmedin' dedi. Sarı der ki, 'kulağımla işittim'. Hünkâr, bu soruyu sorunca sudan bir ses geldi, su diyordu ki, "Erenler Şahı, ilk defa söylediğiniz zaman Horasan'dan, Nişabur şehrinden aktım, Erciyes'e geldim; ikinci emrinizde Erciyes'i yedi kere tavaf ettim, üçüncü buyruğunuzda, eştiğiniz yerden çıktım'. Hünkâr, pınarın bu cevabından sonra buyurdu, 'Sarı, bu pınar, Horasan'da bizimle beraberdi. Nerede ve ne vakit ihtiyacımız olsa gel derdik, gelirdi. Şimdi de gel dedik, geldi, nefesimizi kırmadı. Kim, bu pınarda yıkanırsa cehennem ateşinde yanmasın'" (Gölpınarlı 1958: 41).

Bunun dışında Velâyetname'de Kadıncık Ana ile ilgili olan bölümde zemzem pınarının doğuşu şu şekilde anlatılmaktadır:

"...Kadıncık, dönüp evine geldi, bir sofraya, hazırda ne varsa koyup Hünkâr'a götürdü, 'bari lütfedin, yiyin de bize hayır dua edin' dedi. Hacı Bektaş, yemek de yemedi. Orada bir erbain çıkardıktan sonra Arafat dağındaki çilehaneye geldi. Karanlık bir mağara olduğunu gördü, önündeki bir yeri, mübarek parmağıyla dürttü, güzelim bir su çıktı oradan; şimdi o suya zemzem suyu derler. Hünkâr'ı ziyarete gidenler, kutluluk için o suyla yıkanırlar." (Gölpınarlı 1958: 28).

Zemzem suyunun birçok hastalığa şifa olduğuna inanılır. Aynı zamanda bu suyu içenlerin dileklerinin kabul olacağına dair inançlar vardır. Özellikle yeni evlenenler evim olsun, çocuğu olmayanlar çocuğum olsun dileğiyle bu sudan içerler (K.K:1).

Zemzem çeşmesinden akan suyun içme erkânı vardır. Buna göre ayakta ve üç yudumda içilmeli ve her yudum için "Hak, Muhammed, Ali" denilmelidir. Diğer yandan, inanışa göre bu su, ne kadar bekletilirse bekletilsin bozulmaz ve kaynağı tükenmez. Çilehane'yi ziyaret edenler bidonlara bu suyu doldurarak evlerine götürür, eşine dostuna bu sudan ikram eder (K.K:2).

SONUÇ

İlkel toplumdan uygar topluma adım atan insan, önce mitolojinin, sonra da mitik düşünceden evrilmiş tanrılı dinlerin etkisiyle bazı mekânlara kutsallık atfetmiş, prototip tanrısal mekânın yeryüzünde bir modeli olması gerektiğinden hareketle buralara kozmik ve simgesel anlamlar yüklemiştir. Bu yer ve yapılar dünyanın merkezi veya dünyanın en yüksek yeri olarak düşünülmüştür. Kutsal mekânda bulunan sular da aynı şekilde söz konusu mekânın bir parçası olarak görüldüğünden kutsallaştırılmış, inanç ve ritüellerin bir parçası haline getirilmiştir.

Nitekim suya; günahlardan arınma, saf hale gelme, tanrıya ulaşma gibi anlamlar yüklenerek tanrısal mekânla insan arasında bağ kurma amaçlanmıştır.

Müslümanların kutsal saydığı Kâbe ve zemzem suyuyla ilgili inanç ve uygulamalar ile hac esnasında gerçekleştirilen birtakım ritüeller, farklı bir coğrafyada yeniden üretilerek farklı bir mekâna adapte edilmiştir. Hacıbektaş'ta bulunan Çilehane'ye Arafat denilmesi, buradaki bir su kaynağının zemzem suyu olarak adlandırılması, şeytan taşlama ve mekân etrafında tavaf ritüelinin aynen uygulanması artık buranın bir hac merkezi haline geldiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca, Hacıbektaş zemzem suyunun ortaya çıkış efsanesi ile çeşme etrafında oluşan inanç ve uygulamalar, eski Türk inanç sisteminde ve İslami kültürde yer alan su kültünün ve bu kült etrafında gelişen inançların tezahürüdür.

KAYNAKLAR

BAYAT, Fuzuli, (2007), **Türk Mitolojik Sistemi I**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYRAKAL, Sedat, (2010), "Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesindeki Bektaşi Kültürüyle İlişkili Türk Eserleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 55: 281-310.

BEYDİLLİ, Celal, (2004), **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, (Akt. Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

BORATAV, P. Naili, (2001), "Hızır". **İslam Ansiklopedisi 5/1**, Eskişehir: MEB Yayınları, 457-471.

BRATTON, F. Gladstone, (1995), **Yakın Doğu Mitolojisi**, (Çev. Nejat Muallimoğlu), İstanbul: MÜİFV Yayınları.

CİLACI, Osman, (2001), **Dinler ve İnançlar Terminolojisi**, İstanbul: Damla Yayınları.

DEDEBABA, B. Noyan, (1998), **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik I**, Ankara: Ardıç Yayınları.

ELIADE, Mircea, (1992), **İmgeler ve Simgeler**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.

ELIADE, Mircea, (1994), **Ebedi Dönüş Mitosu**, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.

ELIADE, Mircea ve COULIANO, I. P., (1997), **Dinler Tarihi Sözlüğü**, (Çev. A. Erbaş), İstanbul: İnsan Yayınları.

ELIADE, Mircea (2003), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, (Çev. Ali Berktay), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdulbaki, (1958), **Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli 'Vilâyet-Nâme'**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, (2004), **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

HOOKE, S. Henry, (1995), **Ortadoğu Mitolojisi**, (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.

KALAFAT, Yaşar, (1995), **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: AKMB Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin, (1993), **Türk Mitolojisi I**, Ankara: TTK Yayınları.

ROUX, Jean-Paul, (1994), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.

SCHIMMEL, Annemarie, (2004), **Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri**, (Çev. E. Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

SEZAL, Zeynep, (2007), **Su Simgeciliği ve İlahi Dinlerde Arınma**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

SÖZENGİL, T. Mümtaz, (1991), **Tarih Boyunca Alevilik**, İstanbul: Çözüm Yayıncılık.

TÜRKMEN, Nilgün, (2011), **Türkiye'de Hac Folkloru**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

URAZ, Murat, (1994), **Türk Mitolojisi**, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

YILMAZTÜRK, F. Büşra, (2003), **Mircea Eliade'nin Kutsal Anlayışı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Kaynak Kişi 1. Ali EREZER, 1976 doğumlu, Hacıbektaş, Esnaf, Lise Mezunu.

Kaynak Kişi 2. Deniz ULUTAŞ, 1957 doğumlu, Hacıbektaş, Esnaf, Lise Mezunu.

Kaynak Kişi 3. Münire BADEM, 1960 doğumlu, Hacıbektaş, Esnaf, Lise Mezunu.

RESİMLER

Resim 1. Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi

Resim 2. Hacıbektaş Zemzem Çeşmesinin Kitabesi

Resim 3. Mekke'de Zemzem Suyu İçen Hacılar

